

Medier & madpakker

– dannelse gennem tiden

Det historiske samspil mellem dannelse og medier er en lang og snørklet historie. Asterisk giver et indblik. **Fra den sokratiske dialog og frem til i dag.** Og det handler ikke bare om bøger og iPads, men også om madpakker og skolemælk.

På grund af din opfindelse vil eleverne komme til at høre mange ting uden at få reel undervisning og på den måde vil de tiltro sig selv stor indsigt, men i det store

og hele vil de være uvidende; og de vil være ubehagelige at omgås, fordi de tror, de er kloge, men ikke er det.«

Nye medier møder altid kritik. De truer den sande dannelsen og gør mennesket overfladisk. Sådan har det ofte lydt om de seneste årtiers digitale udvikling, hvor vi er gået fra Goethe til Google. Fra almen dannelse til overfladisk søgen.

Og på den vis er der intet nyt under solen, for ovenstående citat har 2500 år på bagen. Det stammer fra Platons dialog Phaidros og den skadelige opfindelse, der refereres til, er opfindelsen af bogstaverne. I dialogen gengiver Sokrates den egyptiske myte om skriverguden Theuth, der opfinder bogstaverne og stolt præsenterer dem for den egyptiske kong Thamus. Men kongen er ligesom Sokrates skeptisk og fælder altså ovenstående dom over det nye medie. Og dermed var verdens måske første, men altså langt fra sidste mediekritik formuleret.

Dannelsens primære medie

For Sokrates og Platon rummede skriften og bogen ikke noget dannelsespotentiale. Det var kun den levende samtale, den mundtlige udveksling af ord og tanker, der kunne lede til sand erkendelse og dannelse. Bogstaver og bøger derimod kunne højst minde én om noget, man allerede vidste i forvejen, for som Sokrates indvendte: »Hvis man spørger dem om noget, for at forstå, hvad de siger, får man hele tiden det samme svar.«

Der til kom, forklarer Hans Siggaard Jensen, der er professor ved Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU) på Aarhus Universitet, at Platon ikke »just var demokratisk anlagt«

»Folkebiblioteker og Google havde skræmt Platon fra vid og sans.«

Filosof
Hans Siggaard Jensen

og derfor frygtede, at bogen ville udbrede viden til folk, der ikke evnede at håndtere den. Eller som Hans Siggaard Jensen udtrykker det:

»Folkebiblioteker og Google havde skræmt Platon fra vid og sans.«

Lige på det punkt, havde Platon dog ikke grund til at frygte det store, for i lang tid var bogen kun for de meget få.

»Der gik mellem 30 og 40 kalveskind til en bog. Det svarer til en pris på et par hundrede tusind kroner og det satte selvfølgelig sin naturlige begrænsning for bogens udbredelse,« siger Hans Siggaard Jensen, der er filosof og har beskæftiget sig indgående med forholdet mellem medier og tænkning igennem tiden.

Trods denne skeptiske og dyre start tilkæmper bogen sig med tiden positionen som dannelsens og lærdommens primære medie.

»Men i lang tid forsøger man faktisk at overføre den dialogiske form til bogen, fordi man som Sokrates mener, at det er den bedste vej til dannelse og erkendelse,« siger han og peger på skolastikkens særlige skrive- og undervisningsform, som var dominerende i middelalderen.

»Skolastikkens bøger havde form som en fortløbende dialog mellem de forskellige argumenter for og imod en sag, indtil forfatteren til sidst konkluderede, hvad han nu mente, var det rigtige. På samme måde med

undervisningen på universiteterne. Den havde næsten form som små teateropførelser af disse dialoger,« siger Hans Siggaard og forklarer, hvordan essayet og nye undervisningsformer senere kommer til og afløser skolastikkens lidt rigide argumentationsform som den vigtigste vej til dannelse.

»På den måde søger man hele tiden op igennem historien efter den rigtige struktur-sammenhæng mellem genre og undervisning, mellem mediet og dannelsen. Det er jo også en vigtig del af de aktuelle diskussioner i forhold til de digitale medier; hvilke undervisningsformer og nye muligheder for erkendelse åbner de op for?«

Men frem til det tyvende århundrede er det altså bogen, der er i centrum.

Her i huset læser vi bøger

Historien om det tyvende århundrede er også historien om nye medier og udviklingen af massemediesamfundet. Fremkomsten af radio, tv, film, billeder og computere udfordrer bogens privilegerede position, forklarer Hans Siggaard og refererer Søren Brun fra tegneserien Radiserne, der proklamerer: 'Alt hvad jeg ved, har jeg lært af fjernsynet'.

»Og sådan er det jo. Vi dannes gennem en bred vifte af massemedier, og det sætter selvfølgelig forestillingen om en rent boglig dannelse under pres,« siger Hans Siggaard og fortæller, hvordan dannelsesbegrebet løbende udvides op igennem det tyvende århundrede, så det også kommer til at indbefatte både tv, radio, reklamer og nu digitale medier.

»Men det er ikke sket uden kamp, for samtidig med massemediesamfundets fremkomst får vi diskussionerne om finkultur og populærlærekultur, og i lang tid forsvares det traditionelle dannelsesbegreb under henvisning til den finkultur, der var sammenfaldende med det bedre borgerskabs kultur. Eller som det hed i den karikerede version: 'Nej, vi har sandelig

ikke fjernsyn. Her i huset læser vi bøger.' Underforstået, her er vi dannede og fine borgere.«

Hans Siggaard mener, at nogle af de samme fejlagtige reaktioner kan spores i diskussionerne om de digitale medier og behovet for en digital dannelse, som for nogen nærmest er en selvmodsigelse.

Man tager ikke kursus i at køre på cykel

Ifølge Hans Siggaard er det udtryk for en misforståelse. Både af begrebet dannelse og af den digitale verden.

»De digitale medier afliver ikke dannelsen. Tværtimod ser vi, at de traditionelle dannelsesspørgsmål vender tilbage og bliver reaktualiseret i forhold til den digitale virkelighed, medierne skaber.«

Det hænger sammen med, at de digitale medier er blevet en naturlig del af vores sociale verden.

»For 25 år siden tog man kurser i at bruge et tekstbehandlingsprogram på computeren. Det var en specialistikompetence for de få. I dag er det som at køre på cykel. Det er ikke noget, man tager kursus i. Den opvoksede generation lærer at bruge iPads lige så naturligt, som når de lærer at lege med klodser.«

Derfor er det også nogle andre spørgsmål end de teknologiske dimensioner, der kommer i centrum, når de digitale medier er over det hele, og meget af vores liv udfolder sig igennem dem, forklarer Hans Siggaard.

»Ligesom det ikke er nok at kunne holde balancen på cyklen, altså besidde de tekniske færdigheder, når man skal begå sig i motortrafikken på Nørrebrogade, så er de rent tekniske færdigheder ikke nok, hvis man skal begå sig i det moderne mediasamfund.«

Digital dannelse handler derfor om at forstå de sociale og etiske spilleregler, der gør sig

gældende i den digitale verden, at kunne begå sig og vide, hvordan man skal opføre sig som menneske anno 2012.

»Kort sagt klassiske dannelsesspørgsmål,« siger Hans Siggaard og fastslår, at dannelsen løbende må udvides i takt med udviklingen.

Vi har glemt tingene

Lisbeth Haastrup, der er lektor i Materiel Kultur og Didaktik, er helt enig i. Vores forestillinger om, hvad dannelse er, må udvides. Men det er ikke gjort med de digitale medier, forklarer hun, for vi har alt for længe overset vigtige dannelseselementer, som ligger lige for næsen af os. Nemlig de mange ting og genstande, vi omgiver os med hver eneste dag.

»Dannelse og læring betragtes som rene kognitive processer. Som noget, der kun sker inde i hovedet og alene handler om sprog og tegn. Men vi dannes med hele kroppen, med

TINGENE DANNER

Vi dannes ikke kun gennem sprog og kommunikation. De ting og genstande, vi omgiver os med, danner os også, fortæller Lisbeth Haastrup.

Her er tre eksempler på genstande, der danner.

1. Skolemælk

NATIONALDANNELSE I FLYDENDE FORM

Siden 1930'erne har danske skoleelever som nogle af de eneste i verden drukket skolemælk i spiseafdelingen. Og mælken slukker ikke kun tørsten, forklarer Lisbeth Haastrup, den indskrives også eleverne i en national fortælling.

»Skolemælk hænger sammen med et bestemt billede af Danmark som det mælkeproducerende landbrugsland, der vokser frem fra midten af

1800-tallet. Skolemælken bliver en adgangsbillet til det kulturelle fællesskab, hvor et sundt dansk barn drikker mælk og støtter dansk landbrug.«

2. Sofapuder og bordskåner

DANNER TIL DEN MODERNE KERNEFAMILIE

Tidligere havde drenge sløjd og piger håndarbejde. Her lærte de bestemte teknikker og udarbejdede forskellige ting. Lisbeth Haastrup forklarer, hvordan fagene dannede de unge

mennesker til den moderne kernefamilie.

»Det handlede om nytte, sparsommelighed og om at lave ting til hjemmet. Man lærte at gøre hjem i den moderne families betydning, dvs. hjemmet som hjemsted for kernefamilien, hvor man indretter sig med intime og personlige ting som sofapuder og bordløbere.«

3. »Hvorfor gå i skole, når man kan spise madpakken derhjemme?«

MADPAKKEN DANNER

Om det nu er den klassiske udgave med fire halve og halvåde rugbrødsadder eller den mere moderne med grovboller og salat, så danner madpakken eleverne, fortæller Lisbeth Haastrup.

»Hele pointen med madpakken er, at skole og hjem er to forskellige ting. Og bare det at forstå, at der findes en sådan adskillelse, at der findes forskellige rum med forskellige spilleregler, kræver en stor grad af dannelse, og det bidrager madpakken til, fordi den adskiller og forbinder hjem og skole på en særlig måde, der gør forskellene på de to rum sanselig.«

hele vores sanseapparat, og i den sammenhæng spiller ting og genstande en stor rolle,« siger Lisbeth Haastrup, der i sin forskning blandt andet har undersøgt, hvordan ting som sofapuden og skolemælken har dannet de danske skoleelever gennem tiden.

»Ting er ikke bare noget, vi mennesker udtrykker os igennem eller gør noget med. De gør også noget ved os. De danner os,« siger hun.

Lisbeth Haastrup fortæller, at man inden for forskningen taler om en 'materiel vending', der handler om, at forskerne vender sig mod tingenes materialitet og analyserer, hvordan tingene i deres samspil med mennesket har betydning for eksempelvis dannelsen. Den 'materielle vending' skal blandt andet ses som et modsvar til det, der tidligere blev kaldt 'den sproglige vending', som havde en tendens til at betragte alt som tegn og symboler og på den måde 'overså' tingenes selvstændige betydning for vores liv, forklarer Lisbeth Haastrup og giver et konkret eksempel på en genstand, vi alle kender. Madpakken.

Lugten af makrel

»Hvorfor gå i skole, når man kan spise madpakken derhjemme?«

Lisbeth Haastrup gengiver et gammelt graffiti slogan fra en skolemur og forklarer, hvordan det peger på et vigtigt element i madpakkens skjulte dannelsespotentialer. For sloganet er ikke alene udtryk for en komisk misforståelse af skolens logik – altså at grunden til at vi går i skole skulle være for at spise madpakken. Det er også en misforståelse af madpakkens logik.

»Det giver jo ingen mening at spise en madpakke derhjemme. Madpakken bygger netop på en adskillelse af hjem og skole. Det er hele pointen med madpakken, og bare det at forstå at der findes en sådan adskillelse, at der findes forskellige rum, hvor der gælder forskellige spilleregler, kræver en stor grad af dannelse,« forklarer Lisbeth Haastrup.

Og den dannelse kan man ikke alene læse sig til. Den skal også erfares, og det bidrager madpakken til, fordi den forbinder hjem og skole på en særlig måde, der gør forskellene på de to rum sanselig. Nogle gange meget konkret.

»Vi har nok alle gjort os den erfaring, at makrelsalat ikke gør sig særligt godt i en madpakke. Brødet bliver vådt af tomatnask, og hele madpakken lugter af makrel, og det er jo en meget sanselig erfaring af, at der gælder andre regler i skolen end derhjemme,« siger Lisbeth Haastrup.

Knager for læring

Ifølge Lisbeth Haastrup kan konkrete genstande på den måde være udgangspunkt for dannelsesprocesser, der giver eleverne kropslige

og sanselige erfaringer af nogle ellers abstrakte sammenhænge og sociale spilleregler.

»Læringen lagrer sig simpelthen anderledes i eleverne, når tingene kommer i centrum. De sanselige erfaringer bliver knager, som læringen kan bygge videre på, fordi den simpelthen hænger fast på en anden måde.«

Lisbeth Haastrup så derfor gerne, at kroppen, tingene og det sanselige blev gjort til en mere integreret del af de pædagogiske

---

»Ting er ikke bare noget, vi mennesker udtrykker os igennem eller gør noget med. De gør også noget ved os. De danner os.«

Lektor
Lisbeth Haastrup

sammenhænge i skolen i stedet for som nu at blive betragtet som noget, der forstyrrer de egentlige læreprocesser, og som derfor afgrænses til frikvartererne og de nedprioriterede kreative fag.

Processen stryger derudad

Og selv dér, hvor ting og materialitet trods alt har plads i skolen, i fag som sløjd, håndarbejde, hjemkundskab og billedkunst, fylder tingene og materialiteten ifølge Lisbeth Haastrup for lidt. Det skyldes især, at fagene i løbet af de sidste årtier er blevet indskrevet i den store innovationsdiskurs, der handler om at opøve elevernes innovationskompetencer, forklarer Lisbeth Haastrup.

»Det handler mere om proces end om det konkrete materielle produkt. Det er processen fra ide og konceptudvikling til det færdigt produkt, der er i centrum. Materialiteten er nærmest bare en undskyldning for at arbejde med proces og kreative kompetencer.«

Og det er ærgerligt, for selvom Lisbeth Haastrup ikke vil tilbage til dengang, hvor der blev savet i takt i sløjdløkalerne, når årets bordskånere skulle laves, så mener hun, at der går noget tabt.

»Procestækningen stryger bare derudad, og eleverne når tit kun at snuse til det fysiske arbejde med genstanden. Derfor gør de sig ikke egentlige erfaringer med, hvad det vil sige at arbejde vedholdende med at overvinde materialets modstand og lære et håndværk. Den håndværksmæssige dannelse forankrer sig i kroppen gennem gentagelse og øvelse, og det tager tid.«

Lisbeth Haastrup gør opmærksom på, at både bogstaver, bøger og digitale medier er genstande og læremidler ligesom hammer og sav, nål og tråd.

»Det kommer helt an på, hvordan vi bruger dem hver især og de sanselige måder at lære på som de tilbyder.«

Og det er Hans Siggaard Jensen sådan set enig i.

»Vi er tit alt for fokuserede på det sidste nye inden for den teknologiske udvikling. Som om det alene er herfra, fremtiden og alle svarene skal komme. Men når vi ser på, hvad vi faktisk omgiver os med og dannes af, så er det et meget mere broget og interessant billede, der tegner sig.«

Dannelse handler ifølge Hans Siggaard Jensen ikke om bestemte medier eller om at have læst de og de værker.

»Mit bedste bud på et tidssvarende dannelsesbegreb kan defineres som evnen til at indgå i og bidrage til den fælles interaktion og samtale. Og det gælder både den samtale, der foregår hen over spisebordet, og den, der foregår via de digitale medier.« ■

LISBETH HAASTRUP

Lisbeth Haastrup er lektor, ph.d. i materiel kultur, didaktik ved Institut for Uddannelse og pædagogik. Hun forsker i stedets og materialitetens betydning for dannelse, såvel i og udenfor uddannelses- og kulturinstitutioner.

HANS SIGGAARD JENSEN

Hans Siggaard Jensen er filosof og professor ved Center for Grundskoleforskning på Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU), Aarhus Universitet.